

100 JAAR DIALOOG TUSSEN VERLEDE EN HEDE

Pieter Kapp¹

Summary

The dialogue between the present and the past as represented in the various forms of experience of historical writing, indicates that the present and its requirements form a part of the historian's activities. This is the case even where studies ostensibly deliberately try to avoid any appearance of involvement in actuality. This is being illustrated by the Department of History of the University of Stellenbosch.

There was a perception that this department, that celebrated its centenary in 2004, regarded the idea of contemporary history to be incompatible with scientific historiography. Contrary to this perception contemporary or actual history formed an integral part of the activities of this department since early days, although not always acknowledged. The result was a kind of ambivalence in the study of history at the University of Stellenbosch, which is treated in this article.

Die dialoog tussen die hede en die verlede soos dit in die verskillende uitingsvorme van die geskiedskrywing verteenwoordig word, toon dat die hede en sy behoeftes inherent deel van die historikus se werksaamhede vorm. Dit is selfs die geval met studies wat oënskynlik doelbewus enige skyn van 'n aktualiteitsbetrokkenheid probeer vermy. Die geskiedenis van die Departement Geskiedenis aan die Universiteit van Stellenbosch (US), wat in 2004 sy honderdjarige herdenking as selfstandige departement gevier het, illustreer dit op 'n besondere wyse. Dié departement word meermale verwyt dat hy 'n ivoortoringbenadering tot die verlede gevolg het en geweier het om die hede en die toekoms by sy besinning oor die verlede te betrek en dat sy benadering tot die vak deur die Duitse nasionalistiese skool in die historiografie geëksploreer is. 'n Ongenuanseerde siening van die invloed van Leopold von Ranke op die kontinentale grondlegging van geskiedbeoefening aan die Universiteit van Stellenbosch, het kommentators dikwels verlei om die onderrig- en navorsings-tradisie van die departement te beskryf as 'n poging om die verlede uit te beeld in terme van 'n starre beskrywing van *wie est eigentlich gewesen ist*. In werklikheid het die problematiek van die aktualiteit van die geskiedenis altyd 'n invloed op die departement se vakbeoefening uitgeoefen. Dit het weliswaar dikwels in die ban verkeer van die metodologiese aandrang dat alleen oor dit waaroor argivale navorsing moontlik is, onderrig gegee mag word. Met ander woorde, navorsing en onderrig

¹ Navorsingsgenoot, Departement Geskiedenis, Universiteit van die Vrystaat.

moes beperk word tot meer as 50 jaar gelede se geskiedenis omdat dit die tydperk is waarvoor die staatsargiewe normaalweg oopgestel is. Enigiets ná dit is as Politieke Wetenskap se terrein afgemaak. Die idee van eietydse of kontemporêre geskiedenis was oënskynlik, of minstens formeel, nie te versoen met die ideaal van wetenskaplike geskiedskrywing nie.

Dié siening verteenwoordig nie 'n gebalanseerde perspektief op die departement se intellektuele tradisie en produksie nie. Wat vandag as eietydse of aktuele geskiedenis bekend staan, het in werklikheid van vroeg af deel van die departement se werksaamhede gevorm. Dit is nodig om die verskil tussen aktualiteit en eietydse te erken. Talle probleme wat aktueel is, se oorsprong is reeds ver terug in die verlede gevorm. Dit geld veral enige verhoudingsvraagstukke omdat dit gesindhede en sieninge bepaal. Die geskiedenis van die departement toon dat hy aan aktualiteit besondere waarde geheg het en dat eietydse gebeure sterker in sy produksie aanwesig is as wat hy dikwels self bereid was om te erken. 'n Soort ambivalensie het daarom meermale die studie van die vak aan die Universiteit Stellenbosch gekenmerk. Die doel van hierdie artikel is om op bepaalde vorme van hierdie dubbelslagtigheid te wys.

1. NEDERLANDS-AFRIKAANSE DIALOOG

Die Victoria Kollege op Stellenbosch het onmiddellik na die Anglo-Boereoorlog 'n ambisieuse uitbreidings- en ontwikkelingsprogram aangepak. Dié program is trouens reeds in 1894 vir die eerste keer oorweeg, maar die groeiende spanning en onsekerheid in Suid-Afrika het meegebring dat enige ernstige aandag aan die deurvoering daarvan uitgestel moes word. Die feit dat die Raad so kort na die verwoestende oorlog kans gesien het om so 'n program aan te pak, getuig van groot vertroue en moed. Dié program het beteken dat daar oor die daaropvolgende jare 'n aantal nuwe departemente tot stand gekom het. Daarom is die jare 2003 tot 2006 die gedenkare vir die honderdjarige bestaan van 'n hele aantal departemente. Een van hulle is Geskiedenis wat in 1904, een jaar na die Universiteit van Kaapstad, as 'n selfstandige departement tot stand gekom het. Dit is die eerste departement Geskiedenis wat Hollands (later Afrikaans) as voertaal gebruik het. Dít, en die feit dat die grondleggers van die departement twee Europeërs was, het belangrike gevolge gehad. Die stigter was 'n Nederlander, Everhardus Cornelis Godeé Molsbergen (18 September 1875-8 Maart 1940), wat sy doktorsgraad aan die Universiteit van Leiden verwerf het. Sy kortstondige verblyf van net ses jaar het wel in vier opsigte 'n bepalende invloed op die karakter van die departement uitgeoefen. Eerstens, die klem op die kennis van tale. Naas Nederlands en Engels was hy Latyn, Grieks, Frans, Duits en Italiaans magtig. Dit het 'n wye venster op die Europese en internasionale verlede geopen. Tweedens, die besondere aandag wat hy aan Suid-

Afrikaanse geskiedenis gegee het. As leerling van die Nederlandse vaderlandse historikus, PJ Blok, het hy groot waarde aan die konsep vaderlandse geskiedenis gegee. Dit het hom spoedig met die onderwysowerhede in botsing gebring. Derdens, die groot waarde wat hy aan argivale navorsing gegee het. Hy het dadelik met navorsing in die Kaapstadse argief begin waaruit o. m. sy biografie oor Jan van Riebeeck voortgevloei het. Hy was dan ook lid van die eerste Argiefkommissie waar hy 'n persoonlike vriendskap met George McCall Theal ontwikkel het. Vierdens, sy klem op die reg om deur medium van Nederlands onderrig te word en sy noue aansluiting by sowel die Nederlandse as die Afrikaanse taalstrewes op Stellenbosch. In al vier hierdie opsigte was hy aktueel- en eietyds-gerig.

Sy opvolger, die drie-en-twintigjarige Willem Blommaert (15 Junie 1886-18 Oktober 1934), was 'n Vlaamse Belg wat in belangrike opsigte by sy grondleggingswerk aansluiting sou vind maar ook betekenisvolle verbreding en vernuwing sou bring. Hy was 'n student van die beroemde Henri Pirenne aan die Universiteit van Gent onder wie se invloed hy groot waarde aan die ekonomiese geskiedenis gegee het. Die meeste van sy nagraadse studente het dan ook óf oor ekonomiese temas óf oor die VOC-tydperk aan die Kaap gewerk. Hoe suksesvol hy en sy Franse vrou deel van die Stellenbosch-gemeenskap geword het, blyk uit die feit dat hy voorsitter (dekaan) van die Fakulteit Lettere en Wysbegeerte en voorsitter van die Senaat (Rektor) van 1926 tot 1934 geword het. Hy was geliefd onder die studente en personeel. As beskeie persoon het hy minder met sy welsprekendheid as dosent as met sy besonder wetenskaplike benadering beïndruk. Sy onpartydige, maar terselfdertyd empatiese, ontleding van historiese gebeure was sy besondere kenmerk. In sy opleiding van veral nagraadse studente was die noodsaak om eers die rekonstruksie van gebeure so onpartydig en so deeglik moontlik te finaliseer voordat verbande gelê en interpretasies ontwikkel word, sy vlagskip. Hy het hom op die tydperk van die VOC aan die Kaap, en veral die ekonomiese geskiedenis, toegespits. Die eerste MA-verhandelinge en die eerste doktorsale studies van die departement onder sy leiding het dan ook oor die institusionele en ekonomiese geskiedenis van die Kaap gehandel.

Sy denke oor die aard en wese van Geskiedenis het noue aansluiting by die kontemporêre kultuurhistoriese benadering wat veral met die Duitser Karl Lamprecht verbind word, gevind. Hy het dit as 'n besonder moeilike vorm van geskiedskrywing beskou en Henri Pirenne as een van die weinige suksesvolle beoefenaars daarvan geag. Volgens hom moet die geskiedenis in sy geheel bestudeer word, in al sy uitingsvorme: intellektueel, sosiaal, polities, ekonomies. "De menslike bedrijvigheid vormt een groot geheel, en men kan niet sommige delen of uitzichten daarvan afscheiden, zonder andere te overdrijven en aan het geheel te kort te doen", het hy verklaar.

Die inhoud van die MA-kursus was so straf dat dit vandag moeilik denkbaar is dat hy, as enigste dosent op nagraadse vlak, so lank alles alleen kon behartig. Hy het ook Godée Molsbergen se voorbeeld gevolg en weggebreek van die Skotse metode van lesings met gedikteerde aantekeninge. Hy het die Europese seminaarmetode, met sy klem op gesprekvoering en op die studie van oorspronklike bronne, ingevoer. Sy belangrikste navorsingsprojek oor die slawe kon hy nie voltooi nie. Dit is na sy dood afgerond deur sy student HB Thom, maar dit is duidelik dat hy 'n meer omvattende studie beoog het as wat uiteindelik verskyn het.

Godée Molsbergen sowel as Blommaert het aan die geskiedenis van die Khoi, die San en die slawe aandag gegee. Molsbergen het byvoorbeeld in Nederland en België daarvoor openbare voordragte gehou waarvan een gepubliseer is. Die eerste MA-tesis oor die Khoi is onder Blommaert se studieleiding geskryf oor die vroegste veehandel tussen die Khoi en die nedersetting aan die Kaap. By sy dood was hy met sy jarelange studie oor slawerny aan die Kaap besig.

As 'n leier in die Vlaamse studentebeweging aan die Universiteit van Gent wat hom vir die vernederlandsing van die universiteit beywer het, het hy noue aansluiting by die Afrikaanse taalbeweging op Stellenbosch gevind. Toe hy in 1924 die pos van sy leermeester by Gent aangebied is, het hy besluit om op Stellenbosch te bly.

Blommaert se primêre belangstelling was die teoretiese aspekte van die vak en die Europese geskiedenis. Die instel van 'n spesiale leerstoel in Suid-Afrikaanse geskiedenis het die geleentheid geskep om daaraan 'n volwaardige plek in die kursus te gee. Dit is weer eens moontlik gemaak deur die privaat skenking van 'n Stellenbosser, Jannie Marais. Die aanstelling van SFN Gie (13 Julie 1884-9 April 1945) in 1917, die eerste oudstudent van die departement om as professor aangestel te word, het beteken dat 'n derde kontinentale invloed op Stellenbosch 'n inslag sou vind. Hy het drie jaar lank in Duitsland onder Max Lenz, Otto Hinze en Friedrich Meinecke gestudeer waar hy deeglik onder die indruk van die debat tussen die denke van Wilhelm Dilthey, Max Weber, Karl Lamprecht en Leopold von Ranke gekom het. Hy het aanvanklik sy proefskrif oor Suid-Afrikaanse konstitusionele geskiedenis onder Meinecke begin, maar die uitbreek van die Eerste Wêreldoorlog het dit vir hom onmoontlik gemaak om die argiewe in Den Haag en Londen te besoek. Hy het daarna oor 'n suiwer Duitse onderwerp onder Meinecke gepromoveer.

Gie het in meerdere opsigte van Blommaert verskil. Hy was minder op navorsing gerig as Blommaert en het hom op sy onderrigfunksie toegespits. Hy was veel meer flambojant in sy onderrig wat hom besonder gewild onder die studente gemaak het. Sy aandag was toegespits op die trek van die hooflyne van historiese ontwikkeling met besondere aandag aan die verhouding tussen intellektuele strominge en histo-

riese gebeure. As eerste bekleër van die Jan Marais -leerstoel in Suid-Afrikaanse geskiedenis is sy werk as dosent gekenmerk deur sy doelbewuste verbandlegging tussen gebeure in die res van die wêreld en Suid-Afrika. Die aktualiteit van historiese gebeure vir die verskynsels van die dag het hom geboei. Hy het daarna gestrewe om plaaslike gebeure binne 'n internasionale konteks te behandel.

Die drie Europese strominge wat tussen 1904 en 1934 'n tuiste op Stellenbosch gevind het, het in bepaalde opsigte ten nouste by mekaar aansluiting gevind ten spyte van onderlinge verskille. Al drie het op die metodologie van navorsing uit argivale en oorspronklike bronne klem gelê. Al drie het aan die eie vaderlandse geskiedenis sterk waarde geheg en 'n kulturele element in terme van 'n eie volksgeskiedenis wat krities ondersoek en waardeur moes word, beklemtoon. Die Nederlandse, Belgiese en Duitse perspektiewe op die beoefening van nasionale geskiedenis wat hulle ten opsigte hiervan gevestig het, het noue aansluiting by mekaar gevind. Hulle het ten slotte al drie die klem op die nie-politieke geskiedenis geplaas.

2. EIETYDSE GESKIEDENIS - VRIEND OF VYAND?

Die grondlegger van 'n belangstelling in eietydse geskiedenis op Stellenbosch was Johannes Andreas Wiid (16 Julie 1893-4 Junie 1983). Hoewel hy baie min werk van standhoudende betekenis gelewer het, en dikwels sterk deur ideologiese faktore en sy simpatie met Duitsland gemotiveer is, het hy vir etlike jare gereelde rubrieke oor Europese gebeure, veral die verloop van die Tweede Wêreldoorlog, behartig. Wiid het sy doktorsgraad magna cum laude onder Herman Oncken in München verwerf met 'n proefskrif oor die Boererepublieke in die buitelandse beleid en koloniale politiek van die Duitse Ryk tussen 1883 en 1900, 'n heel kontemporêre onderwerp dus wat noue aansluiting by die politieke wetenskap gevind het. Die begrip eietydse geskiedenis het toe haas nog nie bestaan nie, hoewel die *New History School* in die VSA klem op die aktualiteit van Geskiedenis vir die hede gelê het. In die dertigerjare was hierdie beweging besonder sterk en het sy aandrang dat die lyn van historiese gebeure na die hede deurgetrek moes word, nogal aandag geniet. So byvoorbeeld het een van die studente in die departement in 1940 'n pleidooi gelewer dat die "New History" ook op Stellenbosch ingevoer moes word.²

Eietydse geskiedenis sou egter vir lank nie werklik ondersteuning op Stellenbosch vind nie omdat die ander professor in Geskiedenis ten sterkste beswaar daarteen gehad het en hy deur die senior lektor ten volle ondersteun is. Wiid het nie oor die lus of energie beskik om hierdie standpunte doelbewus teen te staan nie. Hendrik Bernardus Thom (13 Desember 1905-4 November 1983) en sy opvolger Petrus

² Die Stellenbosse Student 41/3, Mei 1940, p. 121.

Johannes van der Merwe (2 Desember 1912-14 September 1979) het albei die begrip eietydse geskiedenis as prinsipieel onhoudbaar beskou. In die jare sestig, toe Thom op die Raad van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns gedien het, het hy pogings om 'n Instituut vir Eietydse Geskiedenis deur middel van die Akademie te stig, sterk teengestaan. Op sy aandrang het die Akademie sy steun aan so 'n projek onttrek. Vreemd genoeg het Thom se kontinentale opleiding 'n belangrike element van wat vandag as eietydse geskiedenis beskou word, ingesluit. Thom het as student 'n briljante akademiese loopbaan gehad en ook as studente-leier diep spore getrap. Sy grootste belangstelling was tale - hy het benewens Afrikaans ook Nederlands, Engels, Frans en Duits vlot gepraat. Hy was van voornemens om verder in die letterkunde te studeer maar Blommaert het hom oortuig om met Geskiedenis aan te gaan. Thom en Meiring Naude, later professor in Fisika aan die US en President van die WNNR, het die Webb-stipendium verower en in 1928 na Duitsland vertrek waar Thom sy studie aan die Friedrich Wilhelms-universiteit in Berlyn en daarna in Parys en Amsterdam voortgesit het. Hy het met belangrike nuwe ontwikkelinge in die vak in aanraking gekom en veral met die invloed van sosialistiese denke op die geskiedbeoefening kennis gemaak. Dit was egter Meinecke en die Franse wetenskaplike skool wat hom die sterkste aangetrek het. Hy het *Handschriftenkunde* onder proff. Degering en Jacobs, bronnekunde onder Holzmann, geskiedenisfilosofie onder Breysig, ekonomiese en ruimtelike (geografiese) geskiedenis onder Ruhl en Bernhard en algemene geskiedenis onder Herman Oncken studeer. Daarbenewens het hy drie vraestelle wat vandag as kontemporêre geskiedenis beskryf sou kon word, gevolg. Hierdie vraestelle het sy kennis van die sosiaal-ekonomiese geskiedenis verbreed. By Werner Sombart het hy 'n kursus oor die sosialisme gevolg, *Die Lehre von der Produktion*, wat aangevul is deur 'n kursus oor *Marx und der Marxismus* by Herman Oncken. By Friedrich Meinecke het hy *Das Zeitalter der Gegenformation* gevolg. Nog meer ironies is dat hy na 1948 betrokke geraak het by 'n projek oor die eietydse geskiedenis wat al sy besware teen dié soort geskiedbeoefening geloënstraf het. Hy het naamlik voorsitter geword van die beheerraad van die projek om die geskiedenis van Suid-Afrika se deelname aan die Tweede Wêreldoorlog te boek te stel. Weliswaar het die projek goeie toegang tot alle argivale bronne gehad sodat sy beswaar oor die gebrek aan beskikbare bronne nie gegeld het nie. Wat wel gegeld het, was die gebrek aan 'n behoorlike perspektief op die oorlog en veral op sy invloed op Suid-Afrika. Dit is egter hierdie deel van die projek wat nooit voltooi is nie.³

Thom het deur sy werk self geskiedenis help maak. In daardie sin was hy 'n belangrike speler in die geskiedenis van sy tyd. As Rektor van die Universiteit van Stellenbosch van 1955 tot 1969 en as onderwys- en kultuurleier was hy op talle

³ Daar is 'n uitgebreide versameling dokumente oor die Unie Oorlogsgeskiedenis in die Thom-versameling 191 in die JS Gericke-biblioteek op Stellenbosch.

terreine van die openbare lewe aktief betrokke. Thom self was besonder gesteld daarop dat sy omvattende werksaamhede en groot openbare rol oor 'n tydperk van bykans 50 jaar, in drie duidelike gebiede onderskei moes word: sy histories-wetenskaplike arbeid, sy werk as opvoedkundige, en meer spesifiek as onderwysleier, en sy rol as kultuurleier.

In sy populêre artikels het hy die belang wat die openbare lewe by die studie van die verlede het, beklemtoon. Dit was sy uitgangspunt dat dit die historikus se plig is om die opvoedkundige waarde van sy vak bekend te stel en om aan die mense oor wie die geskiedenis handel, 'n beter kennis en verstaan van die verlede moontlik te maak. Sy toesprake was bedoel om die praktiese nut van sy historiese en breër akademiese insig op die probleme en vrae van die dag van toepassing te maak. Die immer-veranderende aard van hierdie vraagstukke het beteken dat hierdie werk, wat hom betref, geen afgeronde finale standpunt verteenwoordig het nie, maar wel in die teken gestaan het van die aktualiteit en betrokkenheid van akademiese kennis en van die diensvaardigheid van die akademikus.

Die eie verstaan van die verlede en die verwerking daarvan vir die immer-verskuiwende hede was vir Thom 'n saak van dringende noodsaak. Die historikus deel 'n universele metodeleer met alle historici. Die verbesondering van die eiesoortigheid van elke stuk historiese gebeure en pogings om daaraan vir die hede sin te gee binne die eie behoeftes en tradisie, was daarom vir hom belangrik. As dosent in die algemene geskiedenis het hy wyd oor die terrein van die Europese en Amerikaanse geskiedenis beweeg. Wanneer dit by die Suid-Afrikaanse geskiedenis gekom het, was dit vir hom belangrik om vir die Afrikaner iets van sy eie verlede te laat begryp om die ontwikkeling van 'n eie historiese plek en identiteit te help ontwikkel. Daarom het Thom erkenning gegee aan die reg op 'n eie Afrikanerinterpretasie van die Suid-Afrikaanse verlede.

Thom se geskiedbeskouing is deur sy kontinentale opleiding gevorm en deur sy historiese arbeid en sy Suid-Afrikaanse ervaring verinheems. Dié twee sake het in verhouding met mekaar ontwikkel; daarom moet sy beskouing van die sentrale tematiek van die Suid-Afrikaanse geskiedenis en sy klem op die Afrikaner se plek en rol daarin as die ontwikkeling van 'n alternatief gesien word. Dit was bedoel as 'n ander kyk op die verlede as wat die imperiaal-kolonialistiese geskiedskrywing en die pro-Britse imperiale politieke houding in Suid-Afrika verteenwoordig het. Dit was ook bedoel om die opkomende nuwe liberale interpretasie van die jare dertig krities te beskou. Die tekortkominge van die Brits-imperiale geskiedskrywing wat aan die strewende om die Afrikaner se plek en rol in die geskiedenis beter te bepaal en daaraan 'n werklik histories-wetenskaplike grondslag te bied, was juis by Thom 'n belangrike faktor. 'n Kultuur se beeld van homself word sterk beïnvloed deur sy

historiese bewussyn, was Thom se uitgangspunt. Talle Engelstalige werke het na sy oordeel die Afrikaner se historiese rol gemarginaliseer en 'n negatiewe beeld van Afrikaners geteken. Hulle het dikwels die Kompanjiestyd as 'n tyd van agteruitgang wat deur die koms van die Britse gesag verander is, beoordeel; die Groot Trek as 'n sinnelose daad van grondhonger beskou; en die Anglo-Boeroorlog as die noodwendige gevolg van die onverstandige en onmenslike optrede van Kruger en die republieke, wat 'n struikelblok vir ekonomiese vooruitgang en die ontwikkeling van die Britse beskawing verteenwoordig het, voorgehou. Dit het Afrikaanse historici gemotiveer om 'n alternatiewe interpretasie daar te stel wat 'n ander beeld sou skep en daarmee 'n belangrike bydrae sou lewer om die kulturele opheffing van die Afrikaner te bevorder. Dit was by hierdie strewe dat Thom aansluiting gevind het. Die opkoms van die liberale geskiedskrywing het ook gelei tot vrae oor die presiese aard van die swart-wit ontmoeting in die geskiedenis. Was dit 'n ontmoeting wat die potensiaal van eenheid of konflik tussen groepe geskep het? Thom wou wegkom van die onbevredigende stand van die Suid-Afrikaanse geskiedskrywing omdat dit te veel op emosionele beleving en te min op deeglike navorsing gebaseer was. Hy wou dit op 'n hoër vlak van intensiewe argivale navorsing plaas. In 1942 het hy op die gradedagplegtigheid 'n voordrag gelewer oor *Die huidige staat van historiese navorsing in Suid-Afrika* waarin hy enersyds die reg op 'n eie Afrikaanse geskiedbeeld beklemtoon het, maar terselfdertyd daarop aangedring het dat dit net deur deeglike en verantwoorde navorsing gedoen moes word. Die historikus kan nie onsydig teenoor sy volk staan nie. Daarom moet die historikus die groot doel van sy werk nooit uit die oog verloor nie: "om eerlik na die Waarheid van die verlede te soek [en dit] suiwer [te] hou, maar dat ons dit in die midde van die volk moet doen. Ons moet ons historiese navorsing onder die volk indra. Die gees van die volk moet dit deurdring en dit moet saam met die volk in dieselfde kultuurbodem wortel."

Juis omdat dit uit reaksie ontwikkel het, het hierdie Afrikaanse vertolking van verlede-gebeure die gevaar geloop om na die ander kant toe uit perspektief gewring te word deur die Afrikaner se aandeel te oorbeklemtoon en buite verhouding tot werklikhede te stel.

3. ONTKENNING EN VERKENNING

Die naam wat die sterkste verbind word met 'n afwysing van enige kontemporaliteit in geskiedbeoefening was Petrus Johannes van der Merwe wat Thom in 1955 as professor opgevolg het. As navorser het hy met sy trilogie oor die trekboere groot bekendheid en erkenning verwerf. Reeds met sy MA-tesis oor **Die geskiedenis van die trekboer onder die Oos-Indiese Kompanjie**, het hy sy belangstelling in die rol van pioniersgroepe op die voorposte van Suid-Afrika bevestig. In werklikheid

het hierdie studie en sy twee opvolgers **Die noordwaartse beweging van die boere voor die Groot Trek** (1770-1842) (1937) en **Trek** (1943) 'n eietydse aktualiteit verteenwoordig wat aandag getrek het. Dit was die tyd toe die armblankevraagstuk heelwat openbare aandag getrek het en daar verskillende menings oor die oorsaak daarvan ontstaan het. Een was die sielkundige standpunt wat die armblankevraagstuk aan 'n defaitistiese lewenshouding toegeskryf het: mense het net nie meer omgee wat van hulle word nie en het geen begrip van en wil tot vooruitgang gehad nie. Ander het die gebrek aan onderwysgeleenthede beklemtoon en nog ander die gebrek aan grond om 'n bestaan te kan maak. Macmillan se standpunt dat armoede onder die swart bevolking uit die geskiedenis verklaar moes word as die gevolg van verdrywing, onderdrukking, diskriminasie en verlies van grond, het ook reaksie van historici uitgelok. Daar is op Stellenbosch heelwat besprekings oor die armblankevraagstuk gehou wat Van der Merwe geïnteresseer het en by hom die gedagte versterk het om die historiese oorsprong van die verskynsel te probeer nagaan deur 'n feitelike ondersoek na die ontwikkeling van die lewenswyse van die mense op die voorposte te onderneem. Daarom het hy besluit om by die ontstaan van die veeboere en die trekboere te begin.

Die trilogie het 'n oorweldigend-gunstige ontvangs uit sowel nasionale as internasionale akademiese geleedere en van gewone mense gekry. In sy dokumente- versameling in die staatsargief in Kaapstad is daar 'n aantal briewe van mense wat dank betuig dat hy aan die "geminagte" en "agterlike" Boesmanlanders 'n historiese gesig gegee het wat mense met nuwe belangstelling en waardering na hulle laat kyk het. LM Thompson, wat blykbaar eers op 'n later stadium met die boeke kennis gemaak het, was so beïndruk dat hy Van der Merwe gevra het om medewerker (contributor) van 'n nuwe vaktydskrif te word wat hulle besig was om in Amerika op die been te bring: "Please note that the **Review** is not intended to take a partisan line in SA politics", het hy Van der Merwe verseker. Dit sou "a serious gap" wees "if Afrikaner historical scholarship was not steadily represented".⁴ Dit is onbekend wat Van der Merwe se antwoord was, maar hy was nooit 'n medewerker van enige buitelandse tydskrif nie. Dit het heelwat moeite gekos om hom een van die gereelde kronieke vir die Nederlandse tydskrif van Van Winter te laat skryf. WK Hancock het die studie oor die trekboer as "in the very first class" beoordeel, maar tog daarop gewys dat dit, anders as die parallelle wat ander met die Turner-tese beklemtoon het, nie die voorposte is wat bepalend was vir die Afrikaner se geskiedenis nie, maar die stabiele streke van die Boland.⁵

⁴ Nasionale Staatsargief, Kaapstad, PJ van der Merwe-versameling A 2599, Lêer 1. Korrespondensie: Kolleges, historici, universiteite: Thompson-Van der Merwe, 20 Julie 1955.

⁵ WK Hancock, **Trek** (*The Economic History Review*, Second Series, 10 (3), 1958, pp. 331-9).

Van der Merwe sou die res van sy akademiese navorsing aan die pioniers-geskiedenis wy, maar in net een ander publikasie, wat tussenin verskyn het, ook aan die trekverskynsel as sodanig aandag gee.⁶ Dit is nie deel van sy erkende trilogie nie, maar tog 'n afsluiting daarvan, hoewel dit voor **Trek** verskyn het. Op sy besondere onemosionele manier verteenwoordig die bundel opstelle sy huldiging aan die pioniers. Die boek is dan ook opgedra aan die boere van die Noordweste "aan wie ek soveel dank verskuldig is vir hul vriendelikheid, inligting en koffie". Hy wou daarmee die Noordweste en sy besondere mense met hulle eiesoortige lewenswyse wyer bekend stel, wat inderdaad gebeur het, want die boek het 'n paar herdrukke beleef. Maar hy wou ook iets meer gee: "(W)ie weet watter plesier kan ek miskien een of ander historikus wat oor honderd jaar die geskiedenis van daardie wêreld wil skrywe, met hierdie paar sketse doen." Hierdie persoonlike element sou nie weer in sy werk na vore tree nie. Trouens, sy studente en kollegas sou dit uiters moeilik vind om hom oor homself en sy werk en vakideale te laat praat. Daar het 'n stramheid ingetree wat in belangrike opsigte tot verstarring gelei het.

Net soos Thom by die eietydse geskiedenis betrokke geraak het met sy voorsitterskap van die projek oor die Unie Oorlogsgeskiedenis, sou Van der Merwe ook by 'n eietydse onderwerp betrokke raak wat uiteindelik ernstige gevolge vir sy akademiese werksaamhede sou inhou. Dit sou 'n meewerkende rol speel in die verstarring van sy vakbeskouing. In 1943 is Thom genader met die versoek dat die departement nagraadse studente aan aspekte van die geskiedenis van die Afrikaner in Rhodesië, veral kerkgeskiedenis, laat werk.⁷ Dit het nie tot enige resultate gelei nie. In 1950 is die universiteit formeel deur die Afrikaanse Kultuurvereniging van Rhodesië genader om die geskiedenis van die Afrikaners in Rhodesië na te vors en te boek te stel waarvoor hulle bereid was om finansiële steun te verleen. Thom het die saak na Van der Merwe verwys wat toe druk besig was aan sy studie oor die geskiedenis van die Noordweste. Hy het maande geneem om die saak te oorweeg. Hy wou enersyds nie hierdie studie vertraag nie, maar andersyds was dit aanloklik om die geskiedenis van die pioniers van die Noordweste deur te voer na die mense wat nog verder getrek het en hulle noord van die Limpopo gaan vestig het. Hulle het na sy oordeel in werklikheid deel gevorm van die geskiedenis van die Afrikaner in die Noordweste. Maar hy was nie bereid om 'n populêre gedenkboek te skryf nie. Dit moes 'n stewige werk wees gegrond op die mees fundamentele navorsing. Die beskikbaarheid van argivale bronne was vir hom van deurslaggewende belang. Daarom het hy voorgestel dat die oogmerk van deeglike navorsing en die beperktheid van die projek langs die volgende weg bereik kon word. By die gebrek aan argivale bronne sou hy hom op die versamel van mondelinge getuienis toespits. Die inligting so ingewin, sou aan die toeganklike gepubliseerde en ongepubliseerde

⁶ PJ van der Merwe, **Pioniers van die Dorsland** (Nasionale Pers, Kaapstad, 1941).

⁷ JS Gericke-biblioteek, US, Thom-versameling, 191 Kr O: SP Olivier-Thom, 3 Junie 1943.

materiaal gekontroleer word en aan die hand daarvan sou hy 'n oorsig oor die pioniersgeskiedenis van die Afrikaner vanaf die vroegste trekke skryf.⁸ Thom het gereël dat twee jaar studieverlof aan Van der Merwe toegestaan word en dat sy salaris in daardie tyd deur die Kultuurvereniging aan die universiteit betaal word en dat hulle al sy koste in verband met die navorsing dek. Dit het Wiid, as waarnemende hoof van die departement, met die ongemaklike posisie gelaat dat beide Thom (besig met Van Riebeeck se Dagverhaal) en Van der Merwe gelyktydig vir 'n lang tyd uit die departement afwesig was. Die twee jaar van Van der Merwe se verlof het uiteindelik vier jaar geword. In hierdie tyd het hy 1650 onderhoude gevoer.⁹ Die omvang van die projek het Van der Merwe oorweldig. Hy het 'n stryd gehad om toegang tot die argiewe te kry en die mense met wie hy onderhoude moes voer, het nie in een gebied bymekaar gewoon soos hy oorspronklik gemeen het nie, maar oor 'n wydgestrekte gebied. Hulle was ook nie baie samewerkend nie.¹⁰ Die probleme met hierdie projek het ook meegebring dat sy projek by die Raad vir Sosiale Navorsing oor die Noordweste in die gedrang gekom het. Thom, wat op die Raad gedien het, moes vir hom in die bresse tree. Hy het Van der Merwe sterk aangeraai om die afhandeling van hierdie projek sy eerste prioriteit te maak.

'n Uiters ongemaklike situasie het tussen Van der Merwe en die Kultuurvereniging en sy opvolgers - eers die Volkskongres van Afrikaners in Rhodesië en van 1966 af die Genootskap van Rhodesiese Afrikaners - ontwikkel. Die geld wat vir die projek ingesamel is, het opgeraak en jaar na jaar het navrae dieselfde antwoord van Van der Merwe ontlok: sy universiteitswerk pen hom vas en hy sal nie met oppervlaklike werk tevrede wees nie. Hy het gereeld die versekering gegee dat die projek voltooi sou word. Wat die Rhodesiërs in gedagte gehad het, naamlik 'n studie van hulle ouers of voorgeslagte se vestiging in Rhodesië, was nie waar Van der Merwe wou begin nie. Hy wou by die eerste Afrikaners wat hulle voet noord van die Limpopo gesit het, begin. Daarom het hy op twee voorstudies gekonsentreer: die besoek van die Potgieter-kommissie aan die gebied in 1836¹¹ - vyftien jaar voor Rhodes se geboorte soos hy dit beklemtoon het - en die stryd tussen Potgieter en Mzilikazi.¹² Toe die Rhodesiese vereniging sy finansiële steun onttrek het in 1960, het Van der Merwe gereël dat enige aansprake wat hulle op die manuskripte mag hê, aan hom oorgedra word. In 1959 het hy die versekering gegee dat die navorsing afgehandel is en dat hy met die skrywe begin. As die groot getal dokumente oor die onderwerp in sy versameling nagegaan word, is dit duidelik dat dit 'n onhanteerbare

⁸ US Argief Personeellêers A 17: PJ van der Merwe-DH Davel, Salisbury, 17 Oktober 1950.

⁹ US Argief Personeellêers A 17: Van der Merwe-Thom, 28 Oktober 1954.

¹⁰ Verwys die briefwisseling tussen Thom en Van der Merwe in die Thom-versameling en in genoemde Personeellêer.

¹¹ PJ van der Merwe, **Nog verder Noord. Die Potgieter-kommissie se besoek aan die gebied van die huidige Suid-Rhodesië** (Nasionale Boekhandel, Kaapstad, 1962).

¹² Die manuskrip is na sy dood deur 'n groep oudstudente en kollegas verwerk en gepubliseer as **Die Matabeles en die Voortrekkers (Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis, 1986)**.

groot projek vir een mens was en dat hy daarom nie werklik tot die skryf van enige substansiële deel van die geskiedenis gekom het nie. As hy bereid sou gewees het om te konsentreer op dít wat die Rhodesiërs graag wou gehad het, sou 'n waardevolle stuk Afrikaanse geskiedenis wat vandag verlore is, wel behoue gebly het.

4. EIETYDSE GESKIEDENIS VERKRY STATUS

Die feit dat hy drie groot projekte waarmee hy besig was - die geskiedenis van die Griekwas, die geskiedenis van die Noordweste en die geskiedenis van Afrikaner-pioniers in Rhodesië - nooit kon voltooi nie, het by hom 'n gefrustreerdheid geskep wat deurgewerk in sy onderrig. Hy was vir geen vernuwing te vinde nie. Hy het nie toegelaat dat twintigste eeuse Suid-Afrikaanse geskiedenis gedoseer word nie omdat die argivale bronne nog gesluit was. Belangrike nuwe studies soos LM Thompson se werk en die **Oxford History** is nooit deur kritiese bespreking aan die studente bekend gestel nie. In die teoretiese geskiedenis het hy volstaan met sy notas uit die dertigerjare en al die ontwikkelinge in filosofie en historiografie sedertdien geïgnoreer. Hy het deur sy optrede studente vervreem sodat in sy hele loopbaan net twee doktorsale studies onder sy leiding voltooi is.

Die persoon wat aan die eietydse geskiedenis 'n besondere plek sou gee, nie in die Suid-Afrikaanse nie maar wel in die internasionale geskiedenis, was die jeugdige Dirk Jacobus Kotzé (19 Desember 1927-12 Maart 1992) wat in 1959 in die plek van Wiid as professor in internasionale geskiedenis aangestel is. Hy was 'n student van Thom wat hom oorreed het om nie met sy beoogde teologiese studies voort te gaan nie, maar met Geskiedenis. Hy het in 1947 sy BA met hoofvakke Geskiedenis en Filosofie verwerf. Van Februarie 1954 tot Junie 1956 was hy in Amsterdam waar hy aan die Vrije en Gemeentelike Universiteite gestudeer het en hy het ook studie in Bonn en Wes-Berlyn onderneem.

Hy het nuwe inhoud en betekenis aan die voorgraadse kursus in algemene geskiedenis (soos dit toe bekend was) gegee deur te konsentreer op kritiese vrae oor die interpretasies wat aan historiese ontwikkelinge gegee word. In Nederland het hy die geleentheid gehad om sy aandag op 'n studie van die sosialisme toe te spits wat hy reeds met sy eerste honneurskursus benut het. Hy het ingegaan op die vraag of die sosialisme wel daarop aanspraak kan maak dat dit 'n veel ouer benadering tot die hantering van sosiaal-ekonomiese toestande verteenwoordig as die kapitalisme. Dit sou hom uiteindelik lei tot sy navorsingsgebied: sosialisme en nasionalisme as historiese faktore.

Kotzé het in 'n aantal opsigte 'n besondere teenstelling tot sy kollega, Van der Merwe, verteenwoordig. Hy het hom meer op die belangrike vraagstukke en

verskynsels in die geskiedenis toegespits as op enkele gebeure. Idees, denke en standpunte eerder as die blote feitlikhede het hom geïnteresseer. Hy was eerder vraagstellend in sy benadering as pynlik metodologies en het meer waarde aan die filosofiese dispute oor die moontlikhede en die kenmerke asook implikasies van die historiese kennisveld geheg. Hy het nie van sy studente vereis dat hulle in die eerste plek die korrekte kronologiese verloop van die geskiedenis moes bemeester nie, maar die kragte en magte wat in gebeure en samelewings en by mense werksaam was. Sy aanbieding was illustratief - die historiese verhaal illustreer iets van die mens se omgang met gebeure, daarom het verklarings en oorsaaklikheid vir hom belangrik geword en het hy heelwat aandag aan die ontwikkeling van verbande tussen gebeure en verskynsels geheg. Teenoor Van der Merwe se skeptisisme oor die kenteoretiese en veral sins- en sinprobleme (Van der Merwe het dit afgemaak as spekulasies) in die geskiedfilosofie, het Kotzé dit as belangrik beskou dat die studente kennis moes maak met die denke in en oor die vak. Die gebruik van voorafbeskikbare getikte klasnotas, wat Van der Merwe nooit wou gebruik nie, het in sy onderrig belangrik geword. Lesings moes aan die bespreking van vrae van verstaan en interpretasie gewy word, nie aan die afskryf van gedikteerde notas nie. Die hoe- en die waarom-vrae het deel van sy klasse geword eerder as die wat-vrae. Hy het die aandag aan konstitusionele geskiedenis voortgesit, maar weggebreek van die geykte Britse en dominiale geskiedenis en op moderne grondwette van veral die VSA, die Sowjet-Unie en die kommunistiese lande gekonsentreer.

Kotzé het hom dit ten doel gestel om oor sowel die Marxisme/sosialisme/kommunisme as nasionalisme 'n reeks van vier studies elk te publiseer. Dit het nie so gerealiseer nie, maar aan beide het hy uitgebreide aandag gegee en die twee gebiede uiteindelik bymekaar gebring met sy aandag aan die relatiewe verhouding tussen kommunisme en sosialisme. Hy het talle artikels oor hierdie onderwerpe in sowel die meer populêre joernale en koerante as in vaktydskrifte gelewer.

Sy studie van Marx en die sosialisme aan die *Instituut voor Sociale Geschiedenis* in Amsterdam het die grondslag gelê vir sy beoogde vierdelige studie oor kommunisme. Deel 1 sou oor die Klassieke Marxisme handel, deel 2 oor die sosiaal-demokratiese beweging, deel 3 oor die kommunisme in die praktyk en deel 4 oor die kommunisme as magsfaktor in die wêreld. Deel een het wel so in 1965 verskyn.¹³ Aspekte van die oorblywende temas het wel in ander studies¹⁴ verskyn of is ingewerk by sy studies oor nasionalisme.

¹³ DJ Kotzé, **Die Kommunisme 1 (Die Klassieke Marxisme)**. (Tafelberg-uitgewers, Kaapstad, 1965).

¹⁴ DJ Kotzé, **Soeklig op Kommunisme** (Tafelberg-uitgewers, Kaapstad, 1972); **Kommunisme vandag** (Tafelberg-uitgewers, Kaapstad, 1977); **South Africa and Communism** (Tafelberg-uitgewers, Kaapstad, 1979).

Die studie oor die Klassieke Marxisme bespreek Marx se siening in 'n ooreenvoudige vorm aan die hand van 'n aantal sleutelvrae. Hoe vind ontwikkeling, volgens Marx, in die menslike samelewing plaas? Hoe sien die Europese samelewing daar uit? Waarheen ontwikkel dié samelewing? Hoe kan die eindbestemming verwesenlik word? Die vraag of Marx se denke primêr in terme van sy filosofie, sy ekonomiese teorieë of sy geskiedbeskouing verstaan moes word, word net ligweg aangeraak.

Kotzé was die inisieerder van die stigting van 'n Instituut vir die Studie van Marxisme in die Departement Geskiedenis. Hy was van 1 April 1980 deeltydse direkteur van die Instituut met een voltydse navorser en 'n dokumentasiebeampte wat vir die opbou van 'n biblioteek en dokumentasiesentrum oor Marxisme verantwoordelik was. Die Instituut het hom ten doel gestel om deur studie en navorsing voorligting oor die aard en hantering van kommunisme te verskaf. Die ander twee werke oor die kommunisme het dus minder op die ontleding van die aard van die beweging en ideologie gekonsentreer en meer op die politieke uitdrukkingsvorme wat dit in die wêreld van die Koue Oorlog aangeneem het. Dit het hom uiteindelik gelei tot die vraag oor die gestaltes waarin die kommunisme in Suid-Afrika uitdrukking vind, waarom mense tot die kommunisme aangetrokke voel en hoe dit bestry moet word. Kotzé het daarmee sterker aansluiting by die politieke debatte van die dag gevind en eerder die bestryding van kommunisme as die verstaan daarvan tot die hooftema van sy werk gemaak. Hy het probeer om die waarde van die Instituut vir Suid-Afrika op hierdie wyse te demonstreer. Na sy uittrede het die Instituut sy klem eerder verskuif na meer politieke studies en veral oor die vraag of Suid-Afrika en die Sowjet-Unie 'n beter verstandhouding kon ontwikkel. Die klem is verskuif van die ideologiese verskille na die politieke magswerklikhede van die Reagan-Gorbatsjof-tydperk.

Sy werke oor nasionalisme het vir hom erkenning gebring. Hy het daarvoor sowel die Tafelberg-Uitgewersprys vir Wetenskaplike Prosa (1970) en die Stalsprys van die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns (1974) ontvang. Dit is 'n vergelykende studie waarin 'n groot verskeidenheid nasionalistiese bewegings van oor die hele wêreld betrek word. Afrika kry besondere aandag en nasionalisme in Suid-Afrika word ingeweef by die ander. Kotzé neem as vertrekpunt dat nasionalisme primêr met die strewe na onafhanklikheid en die beskikking oor 'n eie staat te doen het. Hoewel hy aan die etnisiteitsfaktor aandag gee, het dit nie sy siening van nasionalisme bepaal nie. Die ontbrekende volume van die vierdelige studie sou juis oor nasionalisme in multi-etniese of multikulturele state gehandel het. Hy het uitgebreid aan die bestaande literatuur oor nasionalisme aandag gegee, maar hom nie deur beperkende konsepte of teoretiese verklarings laat domineer nie. Die werke is sterk beskrywend van aard en op grond van daardie beskrywing word verskillende

verskyningsvorme van nasionalisme en verskillende kenmerke geïdentifiseer. In deel 1¹⁵ word die benadering van die Klassieke Marxisme-boek gevolg deur aan die hand van 'n aantal sleutelvrae na die empiriese gegewens te kyk. Wat veroorsaak dat nasionalistiese bewegings ontstaan? Hier word op twee hoofkategorieë gelet, naamlik verzet teen oorheersing of 'n roepingsbesef wat daartoe lei dat state of groepe vir hulle 'n spesiale taak toeëien. Hoe word nasionalisme gekweek of opgewek? n Reeks faktore wat hierin 'n rol speel, waaronder die aanwending van geskiedenis, musiek, letterkunde, godsdiens, ens., word toegelig. Wie neem die leiding? Kotzé wys daarop dat hieroor geen veralgemenings gemaak kan word nie, omdat die leierskap uit 'n verskeidenheid agtergronde kom. Hy vestig wel die aandag op die besondere rol van intellektuele wat heel dikwels goed opgelei is in die land teen wie se gesag hulle die verzet lei. Hoe word staatkundige onafhanklikheid verkry? Die twee wyses wat die algemeenste voorkom, is rewolusie of geweld en konstitusionele middele. Hoe het die bestaande gesag teenoor nasionalisme opgetree? Hy kontrasteer die akkommoderende optrede wat tot 'n politieke evolusie lei en die onderdrukkende maatreëls wat in bepaalde gevalle slaag en in ander gevalle die verzet verhewig. Afrika se onafhanklikheidsbewegings kry heelwat aandag in die boek. Wat nie bespreek word nie, is die vraag of dit werklik nasionalistiese bewegings verteenwoordig soos dit graag populêr voorgestel word, en of dit nie eerder magsbewegings is wat die vreemde oorheersende mag deur 'n ander oorheersende mag vervang nie wat nóg patriotisme nóg etniese gemeenskaplikheid as bindende faktore het. Die vraag of nasionalisme en anti-imperialisme en anti-kolonialisme inherent noodwendig dieselfde ding is, het onbeantwoord gebly.

Deel 2 het 'n kronologiese struktuur en hanteer die ontwikkeling van nasionalistiese bewegings in verskillende tydperke tot by die anti-kolonialistiese bewegings in Afrika en Asië en die ontstaan van 'n Afro-Asiatiese solidariteitstrewe. Vier besondere vorme van nasionalisme kry afsonderlik aandag: Sionisme, Pan-Slawisme, Pan-Arabisme en Pan-Afrikanisme. Dit is 'n werk van ensiklopediese omvang in die wye terrein wat dit bestryk en die verskeidenheid gebeure en soorte nasionalismes wat dit betrek.

Deel 3 vorm die saamtrepunt van Kotzé se studie van die kommunisme en nasionalisme. In die lig van Marx se standpunt dat nasionalisme die geprojekteerde eiebelang van die heersende klas is en dat proletariese internasionale vir die werkersklas belangriker is as nasionale eenheid, ondersoek Kotzé die vraag wat die Marxistiese bewegings in die geskiedenis van hierdie uitgangspunt gemaak het. Marx en Engels het die reg op vrywording van onderhorige state erken en was sterk gekant teen kolonialisme of imperialisme in enige vorm. In die Oostenryk-

¹⁵ DJ Kotzé, **Nasionalisme. 'n Vergelykende studie** (Tafelberg-uitgewers, Kaapstad, 1969).

Hongaarse Ryk, waar kommuniste aan die leiding van die verset gestaan het, het nasionalistiese idees sterk aanhang onder hulle gehad. Dit het die dualisme van die Marxisme onderstreep waaraan Kotzé indringende aandag gee. Lenin, wat die strategie van rewolusie ontwikkel het, moes die selfbeskikkingsreg van nasies en die kosmopolitanisme van die werkersklas versoen. Hy het dit probeer doen deur die rol van die party as internasionale kosmopolitiese beweging te beklemtoon. Hy het dan ook die vryheidsbewegings in koloniale gebiede nie as nasionalistiese bewegings in eie reg beskou nie, maar as middele om die kapitalisme te vernietig. Lenin het beklemtoon dat die proletariaat nie nasionalistiese belange bó dié van die internasionale proletariaat mag stel nie. Ten einde die ontevrede minderhede in tsaristiese Rusland te mobiliseer vir die rewolusie, is die gedagte ontwikkel dat hulle wel binne die kommunistiese staat selfbeskikking mag kry, maar dat dit altyd 'n gekontroleerde selfbeskikking moes wees wat nooit teen die heilstaat van die werkers gebruik mag word nie.

In die Sowjet-Unie het Stalin die praktyk van hierdie gedagte so uitgewerk dat 'n sentralistiese staat onder beheer van die party tot stand gekom het wat die selfbeskikking van die lidstate van die federasie kon beheer in belang van die ideologie. Die toepassing daarvan in Oos-Europa met sy nasionalistiese tradisies binne die kommunistiese beweging, word ondersoek aan die hand van veral Tito se optrede. Die implikasie van die konsep van verskillende weë na die kommunisme vir die ontluikende bewegings in Afrika en Asië met hulle strewe na onafhanklikheid as eerste voorkeur, word as 'n besondere probleem vir die Kremlin en die Kommunisme Internasionaal toegelig. Dit skep spanning tussen die verskillende kommunistiese beskouings wat die pan-nasionalistiese bewegings en die rassebewustheid van die Afrika- en Asiatiese state as nuttige instrumente, maar ook as romantiese kleinburgerlike afwykings, beskou. Die breuk tussen die Sowjet-Unie en die kommunistiese regering in China word ook met hierdie saak in verband gebring juis omdat hulle die moontlikhede om die bevrydingsbewegings vir die bevordering van hulle eie invloed te gebruik, verteenwoordig.

Kommunisme en nasionalisme, so bevind Kotzé, toon bepaalde ooreenkomste maar sluit mekaar teoreties uit. Die twee beskou mekaar wedersyds as die grootste vyand.

Daarom lê Kotzé in sy ander studies oor die kommunisme, in besonder die kommunisme in Suid-Afrika, klem daarop dat die beste wapen om kommunisme te beveg nasionalisme is. Maar dan moet dit 'n positiewe nasionalisme wees. Hieraan gee Kotzé in 'n klein werkjie besondere aandag wat veral oor Afrikaner-nasionalisme handel. Die werk het verskyn voordat enige dele van sy groter studies oor nasionalisme voltooi was, maar hy was toe reeds etlike jare met die groter studie

besig. Dit was ook bedoel om sy persoonlike standpunt te ontwikkel in sy rol as aktiewe medewerker van kultuurverenigings en as 'n poging om Afrikaner-nasionalisme vir die gewone publiek te vertolk. Daarom moet dit saamgelees word met twee ander boeke oor die tema wat in dié tyd aandag geniet het: NP van Wyk se boek oor liberale nasionalisme waarin hy die standpunt gestel het dat nasionalisme wat op magsmisbruik gebaseer is, in hom die kiem van sy eie ondergang dra, en Jan Rabie wat die voorwaardes bespreek vir 'n eie nasionale bestaan in 'n wêreldstaat.

Die werk is 'n kernagtige uiteensetting van ideaal-tipiese nasionalismes in die wêreld en hulle betekenis vir Afrikaner-nasionalisme. In dié proses skets Kotzé die tipiese eienskappe van wat hy as die kernwaardes van Afrikaner-nasionalisme beskou. Dit laat egter deurgaans die gevoel dat die wens vader van die feit is, want in belangrike opsigte was die werklikhede van Afrikaner-identiteit veel ingewikkelder as wat Kotzé dit geskets het.

5. EIETYDSE GESKIEDENIS WORD GEWILD

Na die aftrede van Van der Merwe in 1977 het ook die Suid-Afrikaanse geskiedenis veel meer aandag aan die aktualiteite van die verlede vir die hede en aan kontemporêre geskiedenis begin gee. Dit was Dirk Jacobus (Diko) van Zyl (10 Junie 1941-), wat in die ekonomiese geskiedenis en die geskiedenis van die Wes-Kaap gespesialiseer het, wat beide 'n terugkeer na Blommaert se klem, in navolging van Pirenne, op die belangrikheid van ekonomiese geskiedenis as 'n nuwe waardering vir die kontemporêre geskiedenis sou bevorder. Onwetend het hy ook in die voetspore van Hancock gevolg. Hancock was die enigste persoon wat in sy kritiek op Van der Merwe se werke daarop gewys het dat die pioniers in die geskiedenis minder belangrik is as die gevestigdes wat stadig maar seker hulle wortels dieper in die aarde plant en daarom op die lang termyn 'n groter invloed as stabiliserende faktor uitoefen as die pioniers. Dit is op hierdie gevestigde bevolking van die Wes-Kaap, in besonder die graan- en wynboere en die opkomende ontwikkelende groep leiers van die streek, dat hy sy aandag toegespits het. In sy studies oor die graan- en wynbedryf het hy nie net aan produksie- en bemarkingsfaktore nie, maar ook aan landboukundige faktore, soos die invloed van plantsiektes, en kulturele faktore aandag gegee.

Die inhoud van die kursusse in Suid-Afrikaanse geskiedenis is aansienlik uitgebrei en verruim. Van Zyl het twintigste eeuse Suid-Afrikaanse geskiedenis volledig deel van die kursus gemaak. 'n Spesiale afdeling vir Afrika-geskiedenis is ingestel met besondere toespitsing op suidelike Afrika. In die oefening in navorsing deur die praktikums het die fokus veel sterker op die interpretasie van idees, beleide, waardes en houdings geval sonder om die basiese waarde van die historiese kritiek

se evaluering van die gebruik van egte oorspronklike bronne prys te gee. Rasseverhoudinge en rassepolitiek het veel meer aandag gekry en die studie van swart politieke bewegings is in die kursusse opgeneem. 'n Ander lid van die personeel wat later professor in Politieke Wetenskap aan die Universiteit van Kaapstad sou word, Hermann Giliomee, het 'n pleitbesorger vir kontemporêre geskiedenis geword. In sy eie navorsing oor die historiese oorspronge van rassehoudings en -verhoudinge in Suid-Afrika, het hy noue aansluiting by die politieke aktualiteite van die dag gevind.

Die studie van eietydse geskiedenis het na 1986 heelwat momentum gekry. 'n Nuwe meestersgraad in kontemporêre internasionale geskiedenis is ingestel. Die twee hooftemas van die kursus en die MA-studies wat in die program opgeneem is, was die geskiedenis van die Koue Oorlog en die ontwikkeling van Europese samewerking en die strewe na Europese eenheid sedert die Tweede Wêreldoorlog. In die Suid-Afrikaanse geskiedenis is doktorsale studies oor die Driekamerparlement, die Suid-Afrikaanse uraanverrykingsproses, Amerikaanse sanksies teen Suid-Afrika, die toepassing van die Groepsgebiedewet in Bellville-Suid en Distrik Ses en oor die geskiedenis van die Sagtevrugteraad onderneem benewens 'n aantal MA-tesisse oor onder meer die Groepsgebiedewet en grondeise.

Teen die jaar 2000 was die aktualiteite van die eietydse geskiedenis 'n gevestigde deel van die Departement se onderrig en nagraadse navorsing.